

UNIVERZITET U DEKONSTRUKCIJI

Nerzuk ĆURAK

UNIVERZITET U SVIJETU je u krizi. Univerzitet u Evropi je u krizi. Univerzitet u regiji je u krizi. Univerzitet u Bosni i Hercegovini je u velikoj krizi.

Kriza bosanskohercegovačke univerze posljedica je, s jedne strane, mučnih socijalnih i intelektualnih posljedica posljednjeg rata protiv Bosne i Hercegovine, a s druge strane, naša kriza refleksija je krize svijeta u kojoj se znanje kao vitalni diskurs moći zbiljski manifestira kao nemoć. Prijatelj nemoći je neznanje koje se doima kao znanje. To znači da živimo u dobu znanja koje nedostaje.¹ To znanje kojega nema gotovo da se može opipati. Svakodnevni je saveznik naših potrošenih antropologija zaposlenih na visokim školama društvenih znanosti.

Teror birokracije

Dok je u SAD-u intelektualna oštricu onih koji "vode računa o vrijednostima i principima... (otupio)... darežljivi američki univerzitet, pravo utopijsko utočište koje pruža izvanredno mnogo različitih mogućnosti", (Said, 2002: 532) toliko mnogo da je, kako podvlači nedavno preminuli pisac Orijentalizma, postalo suvišno postavljati važna pitanja u javnom prostoru, kao što su "rasizam, bijeda, ekološka pustoš, bolesti i neznanje strahovitih razmjera", (ibid) u Evropi, koja se svojim sistemom političke, ekonomske, kulturne i općenito institucionalne izgradnje nadaje kao naše Nad Ja, intelektualna kriza materijalizira se kroz idealizaciju i banalizaciju Evrope znanja u kojoj birokracija dominira nad teorijskim umom.

U tekstu Šta to ubija univerzitet?, francuski profesor sociologije Pierre Jourde, jedan od autora studije O nejednakosti obrazovanja (Izdavač La Dispute, Paris 2002.), piše: "Francuski univerzitet je na umoru. Mrtav kao što mrtva može biti institucija koja okuplja naučnu zajednicu, u kojoj je i samo istraživanje takođe predmet istraživanja, ali na jednom 'višem' nivou." (L'Mond diplomatique, 2003: br. 31. str. 4-5) Primjećujući da "biti univerzitetski radnik danas prije svega znači biti birokrata" i da se Univerzitet pretvorio u "jednu vrstu nove gimnazije u kojoj se morate dobro napregnuti da bi studentima objasnili kako da konstruišu jednu solidnu rečenicu", Jourde, kao da je pisao o našem Univerzitetu, a ne onom prema kojem, bosanskohercegovačka politika sa začuđujućom inkompetentnošću teži, inklinira, asimptotski se približava.

Naravno, nije mi ni na kraj pameti da dovedem u pitanje usklađivanje našeg Univerziteta sa evropskim normama, jer naše norme toliko su ishlapjele da pripadaju vremenu prije vremena. Naprotiv, zdušno sam za evropski identitet visokih škola društvenih znanosti u BiH, što podrazumijeva i institucionalne reforme, kako bi nam stvarna Evropa znanja bila sve bliža a ne sve dalja. A ona je sada od nas daleko, jer našim društvenim znanostima dominira filozofija palanke, ideološki diskurs unutar kojega je najvažnije pitanje tzv. znanstveno opravdanje nacionalnih politika.

No, ko kreira, oblikuje, operacionalizira i taktizira reformu čiji je društveni cilj etabliranje evropskih standarda? Pod evropskim standardima valja misliti tendenciju otvorenosti institucija znanja, njihovu međusobnu kompatibilnost, transnacionalnu povezanost i predani rad na uklanjanju različitih prepreka koje čuče u našim favoriziranim Dogmama, kako bi "našim studentima i našem društvu u cjelini pružili sustav visokog školstva u kojem će imati najbolje uvjete i pronaći područje u kojem će se istaknuti." (Sorbonska deklaracija, 1998.) Ima li nas u ovim standardima i da li smo kao Univerzitet subjekt sopstvene reforme?

Rekao bih da smo prije objekt nego subjekt reforme. Nažalost, velikom broju univerzitetskih radnika to odgovara, jer biti subjekt reforme znači pristati na izvjesnu mogućnost da, ne bavite li se znanstvenim radom, a titulirani ste znanstvenik, izgubite posao.

Ako bi kroz dvije suprotstavljene kategorije vrednovali odnos prema reformama na fakultetima, mogli bismo kazati da je otpor promjenama veći od reformskog entuzijazma. No, taj otpor prema promjenama, pored rigidne varijante čiji su protagonisti oni znanstvenici koji sami sobom znaju da su proglašeni naučnicima po ideološkoj liniji i sjajnoj upotrebi "mreže osobnih veza", (Donia, 2000.) prisutan je i kod odgovornih ljudi koji se protive promjenama jer ih politika zagovara i provodi samo kao vrh ledenog brijega, samo kao parlamentarnu proceduru, kako bi se zadovoljila međunarodna birokracija. Iako se takvoj intelektualnoj pobuni teško može uputiti zamjerka, u konačnici, taj, nazvaću ga reformski antireformski kurs, manifestira se, bez volje protagonista tog mišljenja, kao logistička podrška statusu quo.

Istovremeno, reformski entuzijazam razbija se od hridi naslijeđenih političkih i znanstvenih nomenklatura koje ni pod koju cijenu ne žele iskočiti iz naslijeđenih obrazaca života i društvenog napredovanja. Zato se dekonstrukcija znanja o Univerzitetu i dekonstrukcija pseudotradicijskih normi kojima se blokira proizvodnja novoga mišljenja o društvenoj znanosti, pojavljuju kao prethodni uslov

uspješnih reformi.

To znači da bi se kao subjekt stvarne univerzitetske moći trebao preferirati profesor-naučnik - istraživač, a ne "profesor-doktor-političar" (Vlaisavljević, 2003.) koji svoju društvenu moć crpi iz političkog, a ne iz znanstvenog.² Taj transfer svijesti morao bi se odigravati istovremeno sa izgradnjom institucionalnih normi i zakonskih procedura kojima prekoračujemo limes voluntarizma i postajemo dio uređene akademske zajednice Evrope.

Na praktičnoj ravni, ta radikalna preinaka doslovno znači jačanje formalno najsuštastvenijeg institucionalnog mjesta univerzitetskog logosa, npr. katedri, kao centara znanja, kao komunikacionih zajednica istraživača, koji se bave svojim poslom, dakle, znanošću i nesebičnim primanjem i davanjem znanja.³

Ako bi katedra (mišljena fusnotom broj tri) postala centar univerzitetskog mikrokosmosa, onda bi se stvorile pretpostavke za znanost a ne birokratski govor o znanosti. Pod tim govorom podrazumijevam, između ostaloga, epske procedure odobravanja tema magistarskih i doktorskih disertacija koje se razmatraju na različitim instancama moći, umjesto da se u prvom prstenu znanja, koji je po brojnosti možda najuži, ali po pretpostavljenoj širini znanja najširi, dakle katedri, procedura započne i suštinski završi, bez mogućnosti da se goropadnom formalizacijom proces usvajanja određene teme pretvori u agonizirajuću trakavicu.

Ako u uređenim znanstvenim zajednicama procedura oko odobravanja izrade disertacije ne prelazi 30 dana, ne vidim razloga da kod nas traje 280 dana. To je izgubljeno vrijeme, jer se podrazumijeva da odgovoran znanstvenik ne može raditi temu dok mu se ona konačno ne odobri od svih za to zaduženih instanci. Ne može, jer računa sa mogućnošću da njegova genijalnost na nekoj razini odlučivanja ne bude prepoznata.

Nonšalantan odnos prema magisterijima i doktoratima izbjegao bi se snaženjem formalne moći katedri koje definitivno odlučuju da li je nešto važno za znanost i zajednicu ili je puka proizvodnja irelevancije. Tim pristupom nestalo bi i tjeskobe kod profesora koji su, uprkos vremenu, ostali u dosluhu sa etikom, pa ih muči pitanje odgovornosti – da, zahvaljujući mastodontskom sustavu, odlučuju o nečemu što nije polje njihove znanstvene kompetencije.

Nostrifikacijski sindrom

Pored kadrovskog i institucionalnog snaženja katedri, kao važna unutrašnja promjena za društvene znanosti, isplivava i famozna mobilnost kadrova, horizontalna i vertikalna pokretljivost studenata i nastavnika, davanje šansi i studentima i nastavnicima da napreduju u znanju i šire svoje znanje kroz mogućnosti studiranja i studijskih boravaka u drugim univerzitetskim zajednicama, učenje evropskih jezika budućnosti koja je već počela, usvajanje novih tehnologija... To je iznimno važno, jer Evropa se neće prilagođavati nama, već mi Evropi.

Možda je to novost za one instrumentalizirane znanstvenike koji žive u izmaštanom uvjerenju kako je Bosna svojom povijesnom egzistencijom ono što će Evropa tek biti. Zablude dobro figuriraju u poeziji, u životu proizvode nemilosrdno putovanje u regres.

Na primjeru naših društvenih znanosti to konkretno može da znači sljedeće: možda je postdiplomski studij društvenih znanosti u BiH, kao nacionalizirani preslik postdiplomskog studija bivše socijalističke Jugoslavije, dobar, odličan, temeljit, fundamentalan itd. Ali uređeni, institucionalizirani svijet Zapada, koji smo pozvali u goste kako bi nas odučio od našeg problematičnog gostovanja (npr. izbjegličkog), to neće da vidi pa neće.

U Sorbonskoj deklaraciji zagovara se kraći magisterij i dulji doktorat, uz mogućnost da se s jednog prijeđe na drugi. Naglasak je na istraživanju i samostalnom radu, a ne na ponavljanju onoga što je profesor ispričao. Mi smo još uvijek u fazi ponavljajućeg diskursa. To je znanstvena adolescencija koja, uz ogromne rupe u znanju iz prethodnog školovanja, jeste jedan od uzroka što student završi fakultet društvenih znanosti i opravdano sumnja u svoju mogućnost da na papir spusti jednu suvislu rečenicu koja je rezultat rada njegove sive mase.

Takvim pristupom ne favorizira se autonomnost individualnog subjekta, on se ne uči da sam rješava probleme i donosi odluke. To je neodgovorno prema studentu pojedincu i prema zajednici. Očito je da plediram za promjenu strukture postdiplomskih i doktorskih studija, kako bi se prevrednovanjem osnovnih postulata tih studija, BiH konektovala na svjetsku mrežu društvene znanosti, sa svojim kreativnim potencijalima.

Nedavno je u Hrvatskoj zabilježen slučaj nepriznavanja doktorata iz filozofije koji je odbranjen u Austriji, uz pomoć relevantnog mentora iz svjetske akademske zajednice i pred respektabilnom komisijom. Ali, Filozofski fakultet je tu disertaciju navodno "morao odbiti" jer je, po pozitivnim zakonskim propisima Republike Hrvatske, to ustvari magisterij. Ovaj primjer nije hrvatski curiosum. Bosna se također suočava sa problemom koji sam nazvao tzv. nostrifikacijski sindrom, zbog kojega imamo pravo lutanje u tami različitih inozemnih magisterija i doktorata, koji naprosto nisu kompatibilni s našim normiranim sustavima, odnosno domaći sustavi nisu kompatibilni sa evropskim.

Može li se stoga desiti, odnosno da li se već dešava, da je neki magisterij x iz inozemstva objektivno precijenjen, a ustvari u pitanju je akademski nivo našeg dodiplomskog studija, ili, može li se desiti da je kandidat objektivno potcijenjen, time što je odbijen njegov doktorat, mada je uredno proveo

najmanje tri godine na doktorskim studijima koji podrazumijevaju i odbranu doktorata. Pitam se, kako bi bilo i obrnuto: da li bi magisterij sa bosanskohercegovačkog univerziteta u ukupnom trajanju od četiri semestra predavanja plus završni ispit(i) plus respektabilan znanstveni rad (ukupno najmanje tri godine), u zapadnoevropskim zemljama bio priznat kao doktorat? Odgovor je najvjerovatnije ne, pa sam i zbog naše kompatibilnosti sa evropskom tehnikom sticanja znanstvenih kvalifikacija, uvjeren da bi na bosanskohercegovačkim univerzitetima koji tu praksu još nisu uveli, bilo uputno, u kvantitativnom smislu, reducirati magistarski studij, a doktorski studij, i kvantitativno i kvalitativno, povećati. Tako bi se pronašla mjera koja neće obezvrijediti kvalitetan rad domaćih znanstvenika, ali koja, također, neće zatvoriti vrata uspješnim mladim ljudima koji su, upravo na evropskom tragu mobilnosti i pokretljivosti, stekli određena zvanja i znanja o svijetu u svijetu.

Primjera radi, to znači da studentima koji su magistrirali mimo naše prakse i čiji je magisterij, po bh. klasifikaciji, prije vrhunska specijalistička nego magistarska kreacija, treba, bez obzira na inkompatibilnosti, nostrificirati diplomu, uz uvjet da oni koji bi se odlučili za akademsku zajednicu pohađaju respektabilne doktorske studije po evropskoj metodološkoj nomenklaturi (teorijska predavanja, istraživanja, polaganja ispita, sukcesivno pisanje doktorata...), isključujući mogućnost, da, nakon što im se diploma magisterija nostrificira, prijavljuju i rade teme doktorskih istraživanja na stari način.

Nemoć društvenih znanosti

Šta je još važno kandidirati kao problem?

Iako ostavljam otvorenu mogućnost da griješim i da je moja procjena neutemeljena, sklon sam uvjerenju da se univerzitet ne može ponašati kao samodovoljna zajednica monaha, već da se kao uslov prvog reda nameće intelektualno osvježavanje kvalitetnim znanstvenicima iz Bosne i svijeta koji nužno ne moraju biti dio akademske zajednice, ali su po svojim intelektualnim referencama, društvenoj relevanciji, napisanim i objavljenim knjigama i drugim bitnim karakteristikama toliko značajni da je grijeh što nisu dio akademskog znanstvenog i nastavnog procesa. Bosna ima takvih ljudi. U meni se miješaju bijes i tuga što takvi ljudi nisu na univerzitetu, ne kao gostujući profesori sa jednim ili dva predavanja, nego kao predavači koji će voditi cijeli jedan kolokvij. No, neko ih mora pozvati.

Pored tog vanjskog provjetravanja, ništa manje važno nije i unutrašnje uozbiljenje znanstvene zajednice, što podrazumijeva napuštanje utilitarizma, pod kojim se konkretno misli uvažavanje samo najelementarnijih formalnih karakteristika za napredovanje, dok se znanstveni opus tretira kao marginalija, kao eksces. Vjerujem da bi ocjena kvaliteta od kompetentnog izvanjskog ocjenjivačkog subjekta - a taj subjekt bit će, gotovo sigurno, dio univerzitetske reforme shodno skorašnjem Zakonu o visokom obrazovanju⁴ - mobilizirala naučne radnike da se intenzivno bave cjelinom svog posla a ne samo pedagogijom. Dakle, mora se promijeniti stanje u kome je isto zvanje potreban i dovoljan uslov za isto vrednovanje.

Da apsurdni budu veći, promoviranje u novo zvanje limitirano je vremenski, na način da nekome ko je prije izbora u više zvanje objavio relevantne radove koji za izbor u to zvanje nisu nužni, to u sljedećem izboru za novo zvanje ne igra nikakvu ulogu, jer je objavljeno prije vremena!?! O tempora, o mores! Inače je ograničavanje napredovanja, recimo tako što u određenom zvanju moraš provesti pet godina, pa makar dobio i Nobelovu nagradu, nonsens sam po sebi, jer ako neko u 40-oj godini svojim znanstvenim referencama i svojim etosom zaslužuje da bude redovni profesor, onda i treba da bude redovni profesor. To je ta unutrašnja promjena bez koje institucionalne reforme postaju samo listovi papira, udarnička birokratska igra izgubljene suštine.

Želim da potcrtam još jedan momenat koji smatram važnim za obnovu vitaliteta naše zajednice. To je naučnoistraživački rad na fakultetima koji je pred gašenjem ili je ugašen. Iza bombastičnih i zvučnih imena raznih istraživačkih centara caruje tišina. A tu bi trebao biti nukleus društvenih promjena.

Odgovor kako se nema novca za naučnu produkciju jeste kao da kažete nema se novca da bi se imalo novca. Skloniji sam razmišljanju da postoji jedna antiintelektualna atmosfera na fakultetima kao važniji uzrok istraživačkog nerada nego samo odsustvo novca.

Da li je, recimo, ijedan fakultet društvenih znanosti od potpisivanja Dejtonskog ugovora zasnovao projekat - odgovorno tvrdim da je to društveni cilj jedan, koji bi istražio ovih devet svjetskih godina u Bosni i znanstvenom aparaturom, sa respektabilnim istraživačkim timom, s onu stranu bilo koje ideologije, došao do zaključaka koji su neoborivi političkim instrumentima, dakle valjani i kao takvi nužni za promjenu jedne zbunjujuće državne organizacije kao što je dejtonska Bosna.

Ovo navodim samo kao jedan primjer, samo da se zapitamo o mjestu i značaju društvenih nauka u bosanskohercegovačkom društvu. Ta zapitanost, bez ikakvih kalkulacija i predrasuda, prethodni je uslov stvarnog uspjeha reforme. Iako, kako podcrtava Jourde u prethodno citiranom tekstu, "usklađivanje sa evropskim normama opravdava sve oblike reformi" (L'Mond diplomatique, 2003: br. 31. str. 4-5) u ovom trenutku, promjena pravnog okvira samo je potreban ali ne i dovoljan uslov za promjenu univerzitetske zbilje. A da tu zbilju treba mijenjati, i u ravni tehnike i u ravni humanike, nije jasno još samo onome kome je sve jasno.

BILJEŠKE:

1 "Činjenica je da... živimo u trenutku dubokog neznanja, kada se čini da se životno važna svijest o tome tko smo i gdje živimo, a koju su ljudska bića oduvijek posjedovala, nalazi sasvim izvan našeg dohvata. Neprosvjetiteljstvo. Doba informacija koje nedostaju." Vidi u Mark Dery: Kulturalne diverzije u carstvu znakova, Libra Libera, 09/2001, Zagreb.

2 Potrebna nam je, dakle, promjena predznaka znanosti, jer ona više nije rezultat nekontemplativne dokolice koja je ingeniozni pronalazak političara – dokonih znanstvenika, onih subjekata hiperpolitičkog, (Vlaisavljević, 2003) koji su, vrijeđajući antičko poimanje dokolice kao "kristalne kocke vedrine", na "humanističkom" univerzitetu etablirali naličje dokolice – nerad. A "u novo doba – od kada je znanje postalo moć – nedvosmisleno dobija karakter rada." (Sloterdijk, 2001: 118) To, volens-nolens, znači da su univerzitetski profesori, uvučeni u svakodnevnu političku praksu, nesposobni za teoriju.

3 Katedru kao skup pojedinaca koji misle o problemu koji se u predmetnoj zajednici istraživača misli, vrijedi pokušati osloboditi oholosti zasnovane na moći, sujeta izniklih iz egotrip konstrukcija provincijskih genija i ostalih intelektualnih veličanja koja pripadaju registru retoričkog enterokolitisa. To je zahtjevan proces koji traži intelektualno njegovanje kulture konflikta naspram kulture licemjerja zasnovane na argumentaciji ad hominem ili argumentaciji političkog. U principu, radi se o dekonstrukcijskom poduhvatu, pokušaju da se, "u ničeoovskom smislu... (izvrši) odricanje od povlašćenog prava na znanje koje je nekada pridržavala neprikosnovena svijest." (Norris, 1990: 114) U našem slučaju ta neprikosnovena svijest objavljuje se, bilo u jugoslovenskom socijalizmu, bilo u tripartitnom bosanskohercegovačkom etničkom pseudosocijalizmu, kao politika koja u ideologijskom i finansijskom smislu prekriva Univerzitet, odnosno fakultete kao autonomne parcijalitete tranzicijskog univerziteta. Katedra se navješćuje kao titulirani subjekt dekonstrukcije, jer je zbog prignječene moći - između čekića (Univerziteta) i nakovnja (fakulteti) - pripravna da se, u fukoovskom čitanju, "izloži opasnosti dekonstrukcije subjekta koji traga za znanjem u neprestanom ispoljavanju volje za znanjem." (Foucault, 1977: 164).

4 Osiguranje kvaliteta i davanje preporuka ministarstvu nadležnom za licenciranje i akreditaciju vršiti će se preko CIPOK-a (Centar za priznavanje akademskih kvalifikacija i osiguranje kvaliteta). CIPOK će biti "odgovoran i za sva pitanja od međunarodnog značaja, kao što su priznanje stranih kvalifikacija i informacije o kvalifikacijama koje se stiču u BiH." Vidi detaljnije u Nacrtu Okvirnog državnog zakona o visokom obrazovanju u BiH. Dostupan na web strani Univerziteta u Sarajevu: <http://www.unsa.ba>

BIBLIOGRAFIJA:

Dery Mark (2001): Kulturalne diverzije u carstvu znakova, u Libra Libera br. 09, Zagreb, Autonomna tvornica kulture – Attack.

Donia Robert (2000): Islam pod dvoglavim orlom: Muslimani Bosne i Hercegovine (1878 – 1914), Zagreb, Zoro.

Foucault Michel (1977): Language, Counter-Memory, Practice, Oxford: Blackwell.

Jourde Pierre (2003): Šta to ubija univerzitet?, u L' mond diplomatique, br. 31., Paris-Beograd.

Norris Christopher (1990): Dekonstrukcija, Beograd, Nolit.

Said Edward (2002): Kultura i imperijalizam, Beograd, Beogradski krug.

Sloterdijk Peter (2001): U istom čamcu, Beograd, Beogradski krug.

Vlaisavljević Ugo (2003): Lepoglava i Univerzitet, Sarajevo, Centar za interdisciplinarne postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu.

Zajednička deklaracija europskih ministara obrazovanja (Bolonjska deklaracija), Bologna, 19. juni 1999.

Zajednička deklaracija o harmonizaciji strukture visokog školstva u Europi (Sorbonska deklaracija), Paris, Sorbona, 25. maj 1998.